

Baptista Énekes

— Szerkeszti: Beharka Pál—

Örömmel vettük a Magyar Egyházzene főkérését, hogy évente egy alkalommal önálló baptista rovatban mutassuk be történelmi szabadegyházunk egyházzenei életének múltját, jelenét és a jövőre vonatkozó gondolatainkat.

Jóllehet e folyóirat 1993/1944 évi első évfolyamának számaiban Jobbágy István sorozata áttekintette a magyar baptizmus egyházzenei múltját, jónak láttuk a közösségünket kevéssé nem ismerő olvasóknak bemutatni a baptista istentiszteleti életet, amelynek szerves részét képezi az egyházzene.

E hosszabb nyitócikk után egyik legnagyobb lélekszámú gyülekezetünk sokrétű egyházzenei tevékenységét és egyházunk központi kórusának szolgálatát mutatjuk be.

Ének és hangszeres zene a baptista istentiszteleten

A baptizmus helye az egyetemes kereszténységben

Az újkori baptizmus történeti előzményei közt tartjuk számon a reformáció harmadik ágát, az *anabaptizmust*. Az anabaptista (újrakeresztelő) elnevezés az ellenfelektől ered, minthogy a reformáció ezen ágának legfeltűnőbb vonása az volt, hogy nem ismerte el a gyermekkeresztiséget. Az anabaptista reformációnak földrajzilag, de részben teológiailag is négy fő csoportja alakult ki: a német (radikális), a svájci (pacifista), a nyugati, valamint a közép-európai ág.

Az anabaptista mozgalom elindítói —miként a két fő protestáns irányzatnál is— papok, szerzetesek, humanista műveltségű tudós teológusok. Kiemelkedő anabaptista reformátorok: Konrad Grebel (1498–1526), Felix Mantz (1498–1527), Jörg Blaurock (†1529), Thomas Münzer (1490–1525), Menno Simons (1496–1561), Balthasar Hubmayer (1481–1528) és Jakob Hutter (†1536).

Jeles anabaptista prédikátor volt —magyaros névvel— Schröter Kristóf és Fischer András, akik 1523-tól működtek felső-magyarországi városokban (Lőcse, Körmöcbánya, Eperjes, Bártfa, stb.). A hutteri, német anyanyelvű anabaptisták, más néven *habánok*, először a Felvidékre települtek be, elsősorban mint kézművesek (pl. művészi kerámiákat gyártó fazekasok) önálló, zárt telepeket alkottak. Híresek voltak az anabaptista orvosok, gyógyszerészek, tanítók. A magyarországi német anabaptisták neves püspöke, Riedemann Péter (1506–1556) foglalta Hitvallásba a hutteri testvérek tantételeit.

Délkelet-Ausztriából, ill. Morvaországból az ottani üldözések miatt több hullámban érkeztek hutteri anabaptisták a Felső- és Nyugat-Magyarországra. 1621–22-ben ismét többszáz fős csoportok menekültek magyar vidékekre: a Felvidékre (pl. Szobotist, Nagylévárd), Nyugat-Magyarországra, ahol a korábban letelepültek mellé többek közt a Batthyányak és a Nádasdyak fogadták őket birtokaikon; egy nagyobb csoport pedig 1621-től Bethlen Gábor Erdélyében telededett meg (Alvincen). 1622-ben már 200 mesterembert számlált az erdélyi anabaptista kolónia. A bevándorlás I. Rákóczi György idejében is folytatódott — 1638-ból datálódik megállapodása az „újkeresztyénekkel”. A XVII. század közepétől néhány évtizedig jelentős telepük volt Sárospatakon is.

Mária Terézia és II. József országlásával gyakorlatilag eltűntek Magyarországról és Erdélyből az 1660-as évek tatárdúlásaitól és természeti csapásoktól is megfogyatkozott anabaptisták. Egy részük az ellenreformáció nyomására az 1760-as években katolizált, bár többen csak színleg, hiszen még a Türelmi rendelettől is sokan remélték, hogy ismét anabaptista vallásukat gyakorolhatják — de reményükben csalatkozniuk kellett; más részük Romániába, majd Oroszországba menekült, ahonnan a XIX. század végén Amerikába, s az I. világháború idején Kanadába települtek át.

A XVI. századi anabaptista mozgalmaknak tehát ma is egyenes ági folyótói az elsősorban Hollandiában és az USA-ban élő mennoniták és más, kisebb anabaptista csoportok, elsősorban az Egyesült Államokban és Kanadában.

Az *újkori baptizmus* az angliai puritanizmuson belül keletkezett (bár egy ideig szoros kapcsolatban állt a hollandiai mennonitákkal). Londonban 1612-ben alapították meg az első baptista gyülekezetet (John Smith). Az angliai baptizmus olyan irodalmi nagyságokat adott a világnak, mint John Milton és John Bunyan, és legnagyobb prédikátorának, Spurgeonnak hatása máig érezhető a protestáns egyházakban Magyarországon is. A baptizmus a kivándorlók révén eljutott az Újvilágba (vö. Roger Williams, Rhode Island), ahol az egyik legnagyobb létszámú, meghatározó vallási közösség. (Ma a világ 42 milliós baptista közösségének nagy része, kb. 33 millió hívő az USA-ban él. E számba azonban nem számítják bele a gyermekeket és a „látogatókat”, akikkel együtt számuk 100–120 millióra tehető.) A lelkiismereti szabadságnak, az állam és egyház szétválasztásának szigorú baptista elve a kezdetektől meghatározta az amerikai politikai gondolkodást.

Angliából a baptizmus áterjedt a kontinensre (majd a többi földrészre) is. 1834-ben alakult meg a hamburgi baptista gyülekezet (J. G. Oncken, 1800–1884), amely a kontinens missziójának központja lett. Így jelenik meg Magyarországon több évtizedes szünet után — most már nem az anabaptizmus, hanem az újabbkori baptizmus, amikor a német származású Rottmayer János (1818–1901) Hamburgból magyar földre érkezik, és 1846-ban elkezd a missziót. Ezt követően a szintén német Meyer Henrik (1842–1919) vezetésével a német nyelvű településeken, s utána hamarosan az immár magyar anyanyelvű Kornya Mihály (1844–1917) és Tóth Mihály (1836–1931) munkássága nyomán a magyar nyelvű területeken,

a Partiumban és Erdélyben, mások munkálkodása által Pest környékén alakulnak baptista gyülekezetek. E korszak további vezető személyiségei: Udvarnoki András (1865–1945), aki egyben a Baptista Teológiai Szeminárium (ma: Akadémia) alapítója, továbbá Balogh Lajos (1863–1919) és Csopják Attila (1953–1934).

A mai Magyarországon mintegy 400 gyülekezetben 40 ezerre tehető a baptisták száma, ha a népegyházakhoz hasonlóan a 10 ezer fölötti megkeresztelt gyülekezeti taghoz hozzávesszük a gyermekeket, ill. az egyházhoz lazábban kötődő személyeket („látogatók”). Körülbelül ezzel a létszámmal számolhatunk az erdélyi magyar gyülekezetekben, de a Felvidéken, Kárpátalján és a Délvidéken, sőt az USA-ban, Kanadában és Ausztráliában is található magyar gyülekezetek.

Az újkori baptizmusnak az ismert protestáns teológiai nézetek mellett (pl. református irányultságú dogmatika) *legjellemzőbb vonásai*:

— a megtérésen alapuló *felnőtt-*, pontosabban *hitvalló keresztség* (melyet eredeti formájáról néhány évtizede általában alámerítésnek vagy bemerítésnek neveznek (a csecsemőt istentisztelet keretében mutatják be a gyülekezetben a szülők);

— az úrvacsora két szín alatti kiszolgálása a gyülekezet megkeresztelt tagjainak (bérmálás vagy konfirmáció érthetően nincs a baptista gyakorlatban);

— *a gyülekezetek önállóságának elve*. Szervezetileg a Magyarországi Baptista Egyház a presbiteriánus és a kongregacionalista egyházfelépítés sajátos változata. A gyülekezet élén álló lelkipásztor mellett működik az előljáróság: presbiterek és diakónusok, akiket a lelkipásztor bevon az istentiszteleti szolgálatokba is (úrvacsoraoasztás, imaórávezetés stb.). A kisebb gyülekezetek általában egy nagyobbban a „filiái”, és körzetet alkotnak, közös lelkipásztorral. A gyülekezetek és a körzetek egyházkerületeket alkotnak. Ezek vezetői regionális szervezői funkciót látnak el. Az egyház legfőbb döntéshozó testülete a közgyűlés. A közösség élén választott vezetők állnak (elnök, alelnök, főtitkár, bizottságok, stb.). A különböző nemzetközi baptista szervezetekben a Magyarországi Baptista Egyház teljes egészében önálló, mellérendelt tagként vesz részt.

A lelkipásztor esetleges távollétében vagy a „filiákban” az arra alkalmas presbiter, diakónus, sőt (szükség esetén) más gyülekezeti tag is végezhet igehirdetést. Ilyen módon érvényesül az egyetemes papság elve.

A magyarországi (és általában az európai) gyakorlatban nem ismeretesek az Amerikában előforduló igen nagy létszámú gyülekezetek; néhány nagyobb, 3–500 fős gyülekezet mellett (Debrecen, Pécs, Békés, Újpest, Pestszenterzsébet, Budafok) átlagosnak tekinthetők az 50–100 fő közöttiek, de sok kisebb gyülekezet is rendszeresen működik. Emellett szórványok is vannak nem rendszeres istentiszteleti étellel.

— A nagy protestáns felekezetekhez képest sajátos (és az egész gyülekezetet bevonó) istentiszteleti alkalom az *imaóra* (emellett férfi- és női, ill. ifjúsági csoportoknak is lehet imaalkalmuk); a gyülekezeti imaóra általában fél óra–egy óra hosszú, s diakónus, presbiter vezeti, a hívek pedig hallhatóan, saját megfogalmazású imát mondhatnak a buzdításra. Az imaóra a vasárnap délelőtti istentisztelet első részét képezi, de hétköznap is szokás tartani.

A Magyarországi Baptista Egyház istentiszteleti rendje

A XIX. században kialakult istentiszteleti rend nagyjából állandónak s a nyelvterület egészén —ha deklaráltan nem is— kötöttek s a szokás alapján egységesnek tekinthető. Kötelező istentiszteleti rend (s kötött szövegeket, imákat, perikópa-rendet rögzítő agenda) nincs, csak elvi alapvonalakat rögzít az egyház alapokmánya. Ennek magyarázata a „megszokás” elkerülésének elve, de —a kisszámú variálási lehetőség miatt— liturgiaváltozatok kidolgozása célravezető lehetne.

1. Az ének és zene helye a baptista istentiszteleten

A *gyülekezeti ének* (harmónium vagy orgonakísérettel) a prédikáción és az imádságon kívül a harmadik kötelező eleme az istentiszteletnek. Az ének kiválasztása az istentiszteletet vezető lelkipásztor (vagy más szolgálattevő) feladata, általában előzetes főkészüléssel. Gyakorlat a válogatott versszakokkal való éneklés, de a végigénekelte énekek versszáma 5–6 is lehet. Hivatalos énekeskönyvül „A hit hangjai” (1960) szolgál 550 énekkel. Alkalmilag, a délutáni istentiszteleteken lehetséges más, de nem igénytelen kiadványból is gyülekezeti éneklés, pl. a „Zeng az ének!” hitmélyítő és evangelizáló énekei. „A hit hangjai” gazdag tárháza az egyházi énekkincsnek: zsoltárok, himnuszok, korálok és újabb egyházi énekek teszik lehetővé a változatos éneklést. (Ld. *Magyar Egyházzene I* [1993/1994] 316–319.) Elterjedt gyakorlat, hogy a gyülekezet kottaolvasó tagjai az énekek jó részét a négyszólamú kórusletét-jellegű harmonizációkat tartalmazó gyülekezeti énekeskönyvből a saját hangfajuknak megfelelő szólammal éneklék. Ez hozzájárulhat az éneklés emelkedettségéhez, de korlátozza a harmonista vagy orgonista improvizációs lehetőségeit.

A *kóruséneklés*. Már a múlt század végén alakultak baptista énekkarok (uo. 51–52.), szinte a gyülekezetekkel egy időben, ahol csak erre lehetőség volt. Azóta minden jelentősebb gyülekezetben énekkar működik. A kóruséneklés hozzátartozik a baptista istentisztelethez. A délelőtti istentiszteleten általában kétszer énekel a kórus, leginkább közvetlenül a prédikáció előtt és utána. Az első karének dicsőítő, magasztaló jellegű, a második lehetőség szerint tematikusan kapcsolódik az igehirdetéshez. A délutáni (esti) istentiszteleten 4–5 kóruszám is helyet kaphat: a keretező karénekeken kívül az egyéb ún. szolgálatok között. Ez utóbbiak lehetnek: versmondás (egyházi költők és klasszikusok is), prózai felolvasás vagy ún. bizonyágtétel. (Ennek lényeges eleme a személyes vonatkozás: Isten segítségének, kegyelmének megtapasztalása, imameghallgatás, hitbeli élmény stb.) Ezek a járulékos elemek felfoghatók amolyan oltár körüli szolgálatnak.

A kórusrepertoár alaprétegét három kiadvány tartalmazza: a leginkább hagyományosnak számító bécsi klasszikus-romantikus anyagot tartalmazó Evangéliumi Karénekek (1913; új kiadása: 1992), a repertoárt stílus tekintetében a reneszánsztól a XX. századig bővítő Evangéliumi Vegyeskarok (1968), és az eredetileg ifjúsági kóruskönyvnek szánt, változatos, nagyrészt könnyebb kórusanyagot nyújtó Énekeljünk az Úrnak! (1985) (vö. uo. 53–54.; 319–320.; 416–418.).

Az önálló harmónium- vagy orgonajáték lehetősége függ a hangszertől, a játékostól s a helyi gyakorlattól. Általában esküvő alkalmával szokás bevonulásra és kivonulásra játszani. Úrvacsora alatt halk játék szintén sok helyütt szokásban van. Hosszabb korárelőjátékot önálló számként —nem gyülekezeti ének előtt— szoktak játszani, ahol orgona és felkészült orgonista van, esetleg más előadási darabok is elhangozhatnak. Az ún. zenés áhítatokon természetesen szerepelnek más, nagyobb művek is.

Más hangszeres muzsika, zenekarok. A baptista istentiszteleten helye lehet más hangszeres zenének is: vonós, fúvós, pengetős hangszerek, zongora szólalhatnak meg, és ahol lehetőség van rá, zenekarok is szerveződnek. Ennek a gyakorlatnak elvi alapvetését a Szentírásban is megtaláljuk. A baptista gyülekezetek a kezdetektől fogva fontosnak tartották az Istent magasztaló éneket és hangszeres zenét. Ugyanakkor azt is felismerték, hogy e nemes eszközökkel feladatot lehet adni az ifjúságnak, be lehet őket vonni az istentiszteletbe. A korai időktől fogva alakultak vonós-, fúvós-, pengetős zenekarok (az utóbbiak ma már ritkák), általában 10–15 taggal. Egy-két gyülekezetben kamara- és szimfonikus zenekar is működik. A zenei anyagot leginkább a gyülekezet által ismert énekek letétjei, feldolgozásai adják. Ez alapvető fontosságú, hiszen az az ideális, ha szövegben gondolkodva játsszák a zenészek, ill. hallgatja a gyülekezet őket. A gyülekezeti énekek hangszeres előadása tágabb értelemben rokonítható az orgonára írt orgonakorálokkal, korárelőjátékokkal, hiszen ezek komponálásánál is szempont volt, hogy a gyülekezet által ismert dallamokra készüljenek.

A szólóének billentyűs hangszer vagy más klasszikus hangszerek kíséretével szintén jól illeszthető az istentisztelet liturgiájába. A szólóénekek lehetnek a gyülekezet által ismert énekek vagy a zeneirodalom szakrális célra alkalmas szólisztikus darabjai (dalok, áriák, oratorikus művek részlete).

A zenés áhítatok (korábbi néven: ének- és zenéünnepélyek) mindig kiemelkedő eseményei egy gyülekezet életének. Ilyenek a kórusestek, orgonakoncertek, zenekari estek, oratorikus művek előadásai. Ilyen ünnepi alkalmakkor sem hiányozhat egy rövid prédikáció, amely a szent zenét biblikusán is megalapozza. Ennélfogva a zenés áhítatok különleges ünnepi istentiszteletek.

2. A főbb istentisztelet-típusok liturgiája

a) Vasárnapi és ünnepi délelőtti istentisztelet (imaóra és szószéki szolgálat)

Imaóra (mintegy bevezetés, az úrasztalánál)

- bevezető igevers
- gyülekezeti ének (magasztaló, dicsőítő)
- kezdőfohász
- gyülekezeti ének (áhítra hívogató)
- az alapige felolvasása
- imádságra buzdítás a téma megjelölésével

- a gyülekezet egyenkénti hangos (önkéntes) imádsága
- gyülekezeti ének (tematikus)

(Ezt követően —amennyiben van vasárnapi iskola— a gyermekek rövid szolgálata: aranymondás, ének)

istentisztelet (szószéki szolgálattal)

- kezdő fohász (lelkipásztor)
- gyülekezeti ének (magasztaló, dicsőítő)
- igeolvasás, áldáskérő ima
- a kórus éneke (vagy a gyülekezet áldáskérő éneke)
- prédikáció
- a kórus éneke (vagy a gyülekezetnek az igehirdetésre felelő éneke)
- hálaadó imádság (felkért előljáró vagy gyülekezeti tag)
- hirdetések
- gyülekezeti ének (záró, adományok gyűjtésével)
- áldásvétel (Apostoli áldás vagy más apostoli ige vagy az Ároni áldás)
- Ámen (a gyülekezet liturgikus éneke)

A hétköznapi imaóra ill. istentisztelet liturgiája általában azonos a vasárnap (ünnepnap) sorrendjével, kórus nélkül.

b) Az úrvacsorás istentisztelet (havonta egy alkalommal, továbbá nagycsütörtökön vagy nagypénteken) a szószéki igehirdetés utáni karéneket követi, vagy a karének helyett közvetlenül következik az úrvacsorai rész.

- az úrvacsora bejelentése, hívogató az Úr asztalához
- gyülekezeti ének (úrvacsorára felkészítő)
- szereztetési ige olvasása, önvizsgálatra, bűnbánatra intő szavak
- Miatyánk
- gyülekezeti ének, kenyérvételre készülve, 1–2 vsz. (kenyértörés)
- a kenyér vétele (ezalatt halk harmónium- vagy orgonajáték)
- gyülekezeti ének, a pohár vételére készülve, 1–2 vsz.
- a pohár vétele (halk harmónium- vagy orgonajáték)
- hálaadó imádság (presbiter vagy diakónus)
- gyülekezeti ének (záró)
- áldásvétel (apostoli ige vagy az Ároni áldás)
- a gyülekezet liturgikus éneke: Apostoli áldás és Ámen

Régebben közös kehelyből (külön a férfiak és nők számára) úrvacsoráztak, ma a legtöbb gyülekezetben egyszemélyes kis kelyhekből veszi magához a bort a gyülekezet. A (kovászos) kenyeret és a kelyheket a diakónusok, ill. presbiterek veszik át az úrasztalánál a lelkipásztortól, és ők osztják ki azoknak, akik élni kívánnak az úrvacsorával. A szolgáló diakónusoknak utoljára adja a lelkipásztor a kenyeret és a bort, végül pedig ő veszi magához.

3) *Rendkívüli alkalmak*

A *gyermekbemutató* a vasárnap délelőtti istentisztelet keretében, az imaóra és a szószéki szolgálat között történik. A lelkipásztor áldáskérő imát mond a gyermek és szülei felett. A szülők végig részt vesznek az istentiszteleten.

Keresztelés (bemerítés): az alkalmi igehirdetés után a keresztelendőök vallást tesznek hitükről és önkéntes döntésükről, felelve a lelkipásztor kérdéseire, ezután történik a keresztelés (teljes víz alá merítéssel) a templomban épített keresztelődmedencében (baptisztérium) vagy természetes vízben (folyóban vagy tóban).

A keresztelendőök hosszú fehér ruhát viselnek. (A lelkész a legtöbb helyen egyedül itt visel fekete liturgikus ruhát, egyébként „civil” öltözékben végzi a szolgálatot.)

Temetés. A temetések menete sok helyütt igazodik a település, vidék szokásaihoz. A baptista temetés minden esetben gyászistentiszteletnek minősül, amelyen általában a gyülekezet részt vesz.

A ravatalozónál végzett szolgálat elemei: prédikáció, imádság, gyülekezeti ének, a kórus éneke (ha van), Miatyánk, Hiszekegy (nem általános). A hantolás alatt rendszerint a kórus (ha nincs, a gyülekezet) énekel. Számos helyen szokás a temetés utáni istentisztelet a kápolnában, imaházban, amikor is a prédikáció tárgya az örökkévalóság, az üdvösség, a megtérésre hívás.

A *házasságkötés (esküvő)* mindig istentisztelet keretében történik. A menyegzői istentiszteleten nemcsak a rokonság, a vendégek, hanem a gyülekezet is részt vesz. Ennek sajátos elemei: a fogadalomtétel (nem esküszöveggel!), a hozzátartozók és a gyülekezet köszöntései.

A felsoroltakon kívül a kápolna-, ill. imaházmegnyitás, az őszi hálaadónap, a lelkész- (presbiter-, diakónus)avatás, ill. -beiktatás, megemlékező (jubileumi) és más alkalmi istentiszteletek a fenti alapformákat variálják a sajátos tematikai elemekkel.

Megjegyezzük, hogy istentiszteleteinken a papi liturgikus szólóének, ill. a kórus vagy a gyülekezet recitatív éneke (pl. zsoltározás, recitatív bibliaolvasás) nincs gyakorlatban, továbbá hogy a magyar baptista kápolnában, imaházakban, oltár(ok), oltárképek, liturgikus ruhák (a keresztelésen kívül), liturgikus textíliák (liturgikus színekkel) nincsenek. Szentképek, szobrok sem találhatóak, de kereszt (nem feszület) általában a szószék fölött, központi helyen van elhelyezve, és előfordul a szószéken vagy a keresztelődmedencénél dombormű, festmény.

Jobbágy István presbiter, Neszmély